

Undervisningsministeriet och statsrådets kansli som forskningsfinansiärer

KARI SELÉN

Finansieringen av den grundforskning som äger rum utanför universiteten är i huvudsak en angelägenhet för Finlands Akademi och dess vetenskapliga kommissioner. Den tillämpade forskningen förfogar dessutom över andra finansieringskällor, något som är ovanligt inom den humanistiska sektorn. Vissa vetenskapsgrenar, såsom de inhemska språken och historien, har emellertid kunnat åtnjuta stöd också från andra håll än Finlands Akademi. Vissa delar av centralförvaltningen, statsrådets kansli – det minsta av våra ministerier – och undervisningsministeriet har här spelat en betydande roll.

Jubileer

Republikens första president K.J. Ståhlberg föddes år 1865. När hundraårsminnet av hans födelse närmade sig tillsatte statsrådets kansli en kommitté för att förbereda jubileet. Den föreslog bl.a. att man skulle låta skriva en grundlig biografi över presidenten. Ett sådant beslut fattades och det fick en stor betydelse. Det är vanligt, att myndigheter beställer ett verk över sin historia av en fackman. Det anmärkningsvärda i fråga om biografien över Ståhlberg var, att arbetet inte anslöt sig till uppdragsgivarens egentliga verksamhetsområde eller ämbetssektor. Dessutom anslöt beslutet sig till de förestående festligheterna, med andra ord till en vilja att hedra ett tidigare statsöverhuvud med en solid biografi.

I praktiken kom beslutet att innebära starten för ett rätt omfattande, men långsamt framskridande projekt. Man ansåg att varje president var värd en ordentlig biografi. Dittills hade adekvata biografier endast utarbetats över Svinhufvud och Mannerheim. Statsrådets kansli beställde 1977 en biografi över Kyösti Kallio och Kari Hokkanens biografi i två delar utkom 1986. Undervisningsministeriet understöder i detta nu två historieforskare, av vilka den ena skriver J.K. Paasikivis, den andra Risto Rytis biografi.

Men också stater fyller år och det kan ge anledning till historieprojekt. Finland fyllde 50 år 1967 och statsrådet tillsatte då en kommitté för att planera och främja självständighetsjubileet. Det skedde i ett nytt politiskt läge. Socialdemokratiska partiet hade något tidigare ur oppositio-

nen inträtt i regeringsansvar. Det var på intet sätt överraskande, att kommittén föreslog att man skulle låta skriva de röda gardenas historia. Motiveringen var inte i så hög grad ideologisk som vetenskaplig: åren 1917–1918 hade dittills granskats nästan enbart ur segrarens synvinkel. Bilden var i behov av en modernisering och balansering.

En kommitté tillsattes sommaren 1967 och man började samla material rörande det röda Finland (projektet har presenterats i *HTF* 1974, s. 246–249). Projektet fortgick till år 1986 då den sista doktorsavhandlingen som utarbetades inom dess ram blev färdig. Alltsom allt producerade projektet fyra verk, sex volymer med delvis t.o.m. mycket högstående forskning. Undervisningsministeriet svarade för hela projektets finansiering.

Halvsekeljubileet efterföljdes av ett sextioårsjubileum 1977 – såväl i Helsingfors som i Moskva. Samfundet Finland-Sovjetunionen skrev i mars 1977 till undervisningsministeriet och föreslog, att man skulle låta utarbeta en detaljerad undersökning över temat "Lenin och Finland". Samfundet hänvisade till Lenins allmänna betydelse och till hans speciella relationer till Finland. Undervisningsministeriet tillsatte en arbetsgrupp och projektet startades (presentation i *HTF* 1983, s. 369–370).

Arbetsgruppen avslutade sitt arbete i december 1990, då tredje och sista delen av arbetet Lenin och Finland utkom. Arbetet hade pågått i drygt ett decennium och krävt omkr. 2 miljoner mark. Slutresultatet var solid forskning, ingen liturgi. Vid avslutningen var ämnet visserligen inte längre alls lika viktigt som när arbetet inleddes i slutet av 1970-talet. Tack vare de svindlande händelseförloppen i Östeuropa hade tiden gått förbi ämnet.

Det följande nationella jubileumsåret inföll 1981 då republiken firade minnet av J.V. Snellman, 175-årsminnet av hans födelse och 100-årsminnet av hans död. För att förbereda firandet tillsatte statsrådets kansli en kommission som i slutet av sin verksamhetsperiod föreslog utgivningen av en edition av Snellmans samlade verk som fyllde vetenskapliga krav. Sedan Finlands Bank, två städer och två betydande fonder hade meddelat sin beredskap att bidra till kostnaderna var det inte svårt för statsmakten att fatta beslutet. Som en liten detalj kan nämnas att den valkampanj som kom igång efter president Kekkonens avgång i någon mån bidrog till att ett positivt beslut kom till stånd.

När projektet startade uppskattades kostnaderna till 7 milj. mk enligt 1981 års prisnivå, vilket idag, med beaktande också av de budgettekniska förändringarna, motsvarar ungefär den dubbla summan. Det är motiverat att behandla Snellmans samlade verk i detta sammanhang redan därför, att utarbetandet av kommentarerna har krävt mycken historisk forskning (*HTF* 1983, s. 344–345). Projektet betraktades som ett gott kap och inspirerade andra att följa exemplet – och delvis med utmärkt framgång.

Tre år senare, d.v.s. 1984 firade man det faktum att Finland lösgjorts från Sverige och fått en egen centralförvaltning. Regeringen beslöt vid ett jubileumssammanträde i oktober 1984 att låta skriva centralförvaltningens historia. Kostnaderna beräknades till omkr. 10 milj. mk och arbetet skulle slutföras inom tio år. Projektet placerades vid statsrådets kansli (jfr *HTF:s* förvaltningshistoriska temanummer 1986, särsk. s. 284–293). Projektet blev större än man ursprungligen ens hade vågat hoppas. Detta berodde åter på regeringens oförmåga att komma överens om ett politiskt jubileumsbeslut. Därmed blev historiprojektet dess enda jubileumsbeslut – och det skulle ha varit snopet, om slutsumman hade varit mycket anspråkslös.

Republiken fyllde 70 år 1987 och fyller nästa år 75 år, vilket förutsätter grundligt kommittéarbete. Finska Historiska Samfundet föreslog för den kommitté som förberedde 70-årsjubileet, att man skulle låta skriva en framställning över självständighetssträvandenas utveckling och det självständiga Finlands första skeden. Själva idén härrörde inte från Samfundet, utan från krigshistoriska kommissionen, som hade velat få "Det Vita Finlands historia", vilket var en politisk omöjlighet med tanke på regeringens sammansättning. Historiska Samfundet snyggade upp krigshistorikernas idéer och frågeställningar och åkte snålskjuts på idén. Den parlamentariska jubileumskommittén tog över förslaget och projektet kommer att förverkligas i tid till 75-årsjubileet 1992. Projektet anknöts till riksarkivet och får sina medel direkt från undervisningsministeriet. Projektets slutsumma kommer sannolikt att stiga till 4 milj. mk.

Vi vet alla att president Kekkonen föddes år 1900, efter ett knappt decennium kommer vi alltså att fira 100-årskalas. En av statsrådets kansli tillsatt kommission har redan slutfört sitt arbete. Den antog namnet "Kommissionen för publicering av Urho Kekkonens skriftliga produktion" (*Kommittébetänkande* 1989:19). Undervisningsministeriet har sedermera tillsatt en arbetsgrupp för att förbereda och planera en utgivning av Kekkonens texter. Allt är ännu öppet, men målsättningen är att den första volymen skall kunna ges ut till hundraårsjubileet.

Finland i andra världskriget

Av det ovan sagda kunde man få uppfattningen att undervisningsministeriet och statsrådets kansli startar projekt endast för att högtidlighålla bemarkelsedagar och jubileer. Så är dock inte fallet. Finska Historiska Samfundet föreslog 1973 att man skulle grunda ett projekt "Finland i andra världskriget" och det inleddes från början av år 1975 med finansiering ur undervisningsministeriets medel (*HTF* 1978, s. 491–493). Ministeriet förde emellertid snart över projektet till Finlands Akademi som fick ta hand om slutfinansieringen. "Finland i andra världskriget" kom med andra ord snart att placeras i samma ställning som andra

forskningsprojekt och gick miste om sin särfinansiering. Akademiens humanistiska kommission avslutade projektets finansiering 1981 innan det hade uppnått sin målsättning. Det fanns flera orsaker. Akademien retade sig över att den blivit tvungen att ta över ett projekt som startats utan dess medverkan. Tidens pacifistiska och feministiska strömningar var också emot projektet som inte var så resultatrikt som man hoppats och utlovat. Undervisningsministeriet grundade ett nytt projekt 1986 för att rädda de resultat som det gamla uppnått. Det utger ett verk i tre delar, vars sista del torde utkomma under vintern 1992.

Smidig extra finansiering

Den verkamhet som ovan presenterats i korthet har varit relativt omfattande. Dessa projekt har inneburit och innebär tiotals miljoner mark för den historiska forskningen. Och dessa miljoner har inte tagits från medel för annan forskning, utan det är fråga om en extra finansiering, år 1991 i en storleksklass mellan fem och sex miljoner mark.

Bakom dessa projekt har varje gång funnits en liten grupp forskare och ämbetsmän som behärskat de rätta kanalerna och redskapen för att marknadsföra sina idéer. Ibland har projektet sparkats igång av en enda person såsom ifråga om Lenin. Undervisningsministeriets kanslichef Jaakko Numminen lät representanter för Samfundet Finland-Sovjetunionen förstå, att det kanske vore på tiden att framlägga ett förslag om forskning rörande Lenin och Finland. Han behövde inte vänta länge innan han på sitt skrivbord hade ett förslag i saken. Lenin-projektet blev inte det sista till vars uppkomst Numminen aktivt bidragit. Det är heller ingen hemlighet, att professor L.A. Puntila i tiden spelade en avgörande och central roll då rödgardist-projektet grundades. Tillvägagångssättet har varje gång varit detsamma – det må sedan vara fråga om republikens Finlands jubileer, Snellman eller centralförvaltningens historia.

Även om det skulle finnas politik bakom ett projekt, är detta sällan störande. Projektet leds av en kommitté eller arbetsgrupp, vars sammansättning kan ha påverkats av partipolitik. Å andra sidan förstår de högvördiga och erfarna ledamöterna i dessa ledande organ att låta bli att blanda sig i den egentliga forskningen, vilket enbart skulle röra till verksamheten. För dem är det tillräckligt att utveckla och övervaka målsättningar och principlösningar. Alla vill att deras projekt skall vara framgångsrikt; framgångarna är åter beroende av medarbetarnas, d.v.s. forskarnas kunnighet och yrkesskicklighet. Som ett exempel kan nämnas, att åtminstone tre av rödgardistprojektets fyra forskare är "vita", d.v.s. icke-socialister. De personliga kvalifikationerna hos de forskare som anställs är viktigare än deras åsikter i samhällsfrågor. Politiken har inte kommit åt att störa den ambitiösa forskning som bedrivs inom projektet.

Såsom ovan framgått kan statsrådets kanslis och undervisningsministeriets projekt vara mycket långvariga, vilket är en obestridlig fördel. Den normala livslängden för ett projekt som finansieras av Finlands Akademi är bara tre år. T.ex. inom rödgardistprojektet uppstod en längre period då ingenting avancerade, men sedan slutfördes arbetet. En smidighet av detta slag, som beaktar också mänskliga faktorer och kan acceptera längre pauser, är en fördel, även om den kan pröva projektledningens nerver.

Problem

I sanningens namn bör man också medge att en projektförform av detta slag är allt annat än oproblematisk, även om den har de ovan berörda goda sidorna. Den minskar sålunda vetenskapssamfundets möjligheter att prioritera. Som ett exempel kan man nämna, att det är mycket värdefullt att vi börjat återuppväcka källutgivningstraditionen. I en kulturstat måste också andra än riksdagens protokollsbyrå ge ut källor. Men varför föll valet just på Snellman, vars texter till största delen redan utgivits på originalspråket och i finsk översättning – på intet sätt felfritt eller fullständigt, men dock? Utgivningsbeslutet byggde på synpunkter som framförts under det jubileumsår som avslutats och man kunde bara välja mellan två alternativ: J.V. Snellman samlade verk eller ingenting.

De projekt som behandlats här stärker ytterligare den politiska historiens samt 1800- och 1900-talsforskningens övervälde, vilket inte nödvändigtvis är forskningspolitiskt motiverat. Det är lätt att framföra påståendet att medeltids- och 1500-talsforskningen i ännu högre grad skulle vara i behov av vitaminsprutor.

Det har visat sig, att det har varit lättare att grunda projekt som finansieras av ministerierna än att slutföra dem. I grundläggningsskedet har man varit tvungen att smida så länge järnet var varmt. Det kan leda till oöverlagda beslut, som i högre grad bygger på fångslande perspektiv än på grundliga förundersökningar och planer. Den gråa vardagen har inställt sig för parterna först senare. Av de här nämnda projekten kommer bara ett – det som behandlar det självständiga Finlands första skeden – att slutföras oförkortat inom utlovad tid. Erfarenheten har visat, att det har varit svårt att finna forskare som är både skickliga och pålitliga. Mången har nog varit redo att ta tjänstledighet med projektmedel utan att kunna eller ens alltid försöka infria sina löften inom utsatt tid.

Som helhet har systemet varit positivt. Det har varit lyckligt att man har kunnat få fram medel också för några stora projekt, sådana som Finlands Akademi inte kan finansiera. Resultaten har kanske varit något konventionella, men inte skandalösa. Vid olika planeringsmöten har man också fått höra överraskande traditionella, ibland direkt bakåtsträvande tankegångar. Det är lätt att vandra i upptrampade fotspår. Dessa

projekt producerar förvisso också nytt och t.o.m. annorlunda resultat. Men den metodiskt mest avancerade forskningen äger fortfarande rum på annat håll.

Inställningen till statsrådets kanslis och undervisningsministeriets projekt har varit positiv. Endast Lenin-projektet väckte motstridiga åsikter och utsattes för ett gyckel som sedermera visat sig omotiverat, men som tidvis var direkt illvilligt. Projekten har inte väckt större intresse eller debatt, vilket samtidigt inneburit att de kommit att stå utanför vetenskapssamfundets kontroll. Det kan kanske vara trevligt, men är inte nödvändigtvis till fördel för slutresultatet.

Framtiden

Hur ser då framtiden ut för denna typ av projekt? Hittills har projekten varit väl pansrade, men situationen har redan blivit svårare. Depressionen har slagit till och vid samma tid har statsrådets kansli omformats till en stab för statsministern, vilket innebär att projekt av det slag som behandlats ovan passar kansliets profil ännu sämre än tidigare. Framtiden ter sig inte alltför ljus. Projekten har redan fått känna på den berömda osthyveln, som skalar av statliga utgifter. I fortsättningen kommer statsrådets kansli alldeles uppenbart inte att ta nya historiprojekt under sina vingars skugga.

Undervisningsministeriet kommer att fortsätta på den tidigare linjen, men startandet av nya dyra historiska projekt kommer att vara svårare än tidigare. Det är möjligt att summorna kommer att krympa och stödformerna förändras, t.ex. så att ministeriet svarar bara för en del av projektkostnaderna. Historien kommer dock att behålla sin ställning som en vetenskapsgren som har möjligheter att få direktstöd av ministeriet för vissa projekt.